

Oliver Sacksin neurologisia tarinoita on esitetty myös Suomen televisiossa. Hänen blogiaan voi seurata osoitteessa www.oliversacks.com.

OLIVER SACKS

Mies joka kansantajuisti aivojen oikut

■ Neurologi ja tietokirjailija Oliver Sacks on kertonut tuhat ja yksi tarinaa aivojen oikuista.

Päivi Ikonen

Erään newyorkilaisen neurologin vastaanotolle saapui kerran arvostettu laulaja ja musiikinopettaja P.

Musiikkimies kertoi kärsineensä ”näköhäiriöistä”, joita silmälääkäri oli epäillyt aivoperäiseksi. Kokenut neurologi pani merkille potilaan hieman erikoisen katseen, mutta perustestit jalkapohjan koputteluineen eivät paljastaneet ongelmia.

Lääkärin hälytyskellot alkoivat kilkattaa, kun potilaan piti vetää toisesta jalasta riisuttu kenkä takaisin jalkaansa.

”Kumpi on jalka, kumpi kenkä?”, P. kysyi.

Hymyllen esitetty heitto meni kuitenkin vielä leikinlaskun piikkiin.

Käynti päättyi ilman diagnoosia. Potilas hyvästeli kohteliaasti, kääntyi sitten vaimonsa puoleen ja ryhtyi – lääkärin ällistyksiksi – pontevasti kiskomaan tämän päätä irti hartioista.

Kyse ei ollut aviollisista ristiriidoista. P. vain veikkasi väärin arpoessaan ovensuussa seisseen vaimon ja hyllyllä odottaneen päähineen välillä.

Hämmästynyt neurologi oli **Oliver Sacks**, joka on ikuistanut tapauksen kirjaansa *Mies joka luuli vaimoan hatuksi* esimerkkinä siitä, millaisia temppeja aivojemme oikuttelu voi meille tehdä.

P:ltä löytyi sittemmin vakava vaurio aivojen näkökeskuksesta. Vaikka silmät ottivat visuaaliset viestit vastaan moitteetta, niiden tulkinta ei enää onnistunut. Laulunopettaja ei pian kyennyt tunnistamaan ainuttakaan arkista esinettä. Ammattiaan tämä harjoitti kuitenkin kuolemaansa asti, sillä hänen muut taitonsa ja tietonsa säilyivät ennallaan.

Tieteestä tinkimättä

Lontoossa vuonna 1933 syntynyt Oliver Sacks on tehnyt uransa Yhdysvalloissa, mutta erinomaisena neurotieteiden popularisoijana ja loistavana kirjoittajana hänet tunnetaan tätä nykyä kautta maailman.

Lämpimällä lähestymistavallaan Sacks on myös muuttanut asenteita. Monelle hänen lukijalleen aikanaan karsastetut neurologiset taudit, kuten Touretten oireyhtymä – joka saattaa panna kantajansa vaikkapa kiroilemaan hallitsemattomasti – ovat nyt inhimillisiä erityispiirteitä muiden joukossa.

Eryityisesti Sacksia kiehtoo evoluution monitukaisiin luomus eli ihmisäivot, joiden rakenne, kemialla, kykyjä, toimintaa ja toimintahäiriöiden seurauksia hän ei lakkaa ihmettelemästä.

Hän on teoksissaan kuvaillut mielinpainuvasti muun muassa ”Amerikan viimeistä hippia”, jonka aivokasvain pysäytti elämään ikuisesti vapauden kesää 1969, konserttipianistia, jolle nuotit muuttuivat käsittämättömiksi kärpäsenläjiksi, ja kehitysvammaista poikaa, joka yhden silmäyksen jälkeen pystyy piirtämään arkkitehtonisesti täydellisen toisinnon mistä tahansa rakennuksesta.

Moni suomalainenkin muistaneekin vaikuttavan, tositahtumiin perustuvan elokuvan *Heräämissiä* (1990). Uutta lääkitystä kokeileva neurologi – valkokankaalla näyttelijä **Robin Williams** – saa vuosikymmeniä katatonisessa tilassa maanneen miehen (**Robert de Niro**) heräämään jälleen eloon, joskaan paraneminen ei jää pysyväksi.

Tosielämän neurologi oli pitkään sairaalalääkärinä työskennellyt Oliver Sacks, joka kirjoitti mystisestä unitaudista kärsineistä potilaistaan yhden parhaista kirjoistaan. Suomentamaton *Awakenings*, johon **Penny Marshallin** ohjaama elokuva perustuu, oli Sacksin läpimurtoteos.

Menestyskirjailijan ja suosituksen yleisöluennoitsijan asemalla on ollut myös kääntöpuolensa. Kirpeää kritiikkiä on tullut varsinkin ”vakavien” tutkijoiden riveistä, joissa Sacksin kansansuosioita ei aina ole ollut helppo niellä. Häntä on muun muassa huitaistu nimityksellä ”mies joka luuli potilaitaan kirjailijanuraksi”. Kommentteista on aistivinaan happaman pihlajanmarjan makua.

➤➤➤

Perhelääkäri Samuel Sacksilla ja kirurgi Elsie Sacksilla oli neljä poikaa, Marcus (vas.), Oliver (äidin sylissä), David ja Michael, joista myös tuli lääkäreitä.

Absurdia / Oliver Sacksin kotialbumi

Sacks teki säännöllisiä tutkimuskäyntejä potilaidensa luo jo paljon ennen fiktiivisen tv-tohtorin Housen aikoja.

Myös arvostelijat ovat joutuneet myöntämään, ettei Sacks yleistajuisissa teksteissään tingi tieteellisyydestä tip-paakaan.

Hän myös pysyttelee kirjailijanakin tiukasti lääkärintieteen rajoissa. Jokaisen potilaan henkilöllisyys jää luonnollisesti salaisuudeksi – paitsi jos tämä itse haluaa nimensä julki ja on jo kertonut taudistaan muutenkin. Tähän ryhmään kuuluu esimerkiksi tunnettu eläintieteen professori **Temple Grandin**, joka on puhunut avoimesti vaikeasta autismistaan.

Oxfordin ja Kalifornian yliopistot käynyt, nykyään Columbian yliopiston professorina toimiva Oliver Sacks tunnustaa myös auliisti olevansa ennen muuta käytännön lääkärintyötä tekevä klinikko, ei tutkija. Reilussa puolessa vuosisadassa hän on kuitenkin ehtinyt perehtyä kymmenientuhansien potilaiden tauteihin, joten kirjoilla on kaikupohjaa.

Selvästi enemmän kuin kritiikkiä Sacks onkin saanut osakseen kunnioitusta. Hänen hoitokäytännöissään ja suhteessaan potilaisiin on sanottu riittävän opittavaa monelle nuorelle lääkärille.

Vanhan ajan perhelääkärien ammattikuntaa ihaileva Sacks on esimerkiksi sitä mieltä, että myös neurologi saa usein parhaan käsityksen potilaan oireista ja

toimintakyvystä tämän kotona. Hän on siksi tehnyt säännöllisiä tutkimuskäyntejä potilaidensa luo jo paljon ennen fiktiivisen tv-tohtorin **Housen** aikoja.

Kasvot sokeudelle

Tohtori S. on pidetty lääkäri, joka on pärjännyt elämässään hyvin huolimatta ongelmista aivojensa hahmotuskyvyssä. S. ei esimerkiksi juuri koskaan selviydy kotoaan työpaikalle eksymättä, sillä hän ei kykene oppimaan yksinkertaisintakaan reittiä eikä painamaan mieleensä maamerkkejä.

Ammattiroolinsa ulkopuolella S. on piinallinen, suorastaan patologisen ujo mies, jolle vaikkapa kahvikutsut ovat kauhun paikka.

Eniten kiusallisia tilanteita S:lle aiheuttaa tämän paha *prosopagnosia* eli kasvosokeus. Hän tunnistaa lähisukulaisensa mutta ei omaa sihteeriään tai parasta ystäväänsä. Naapuriaan S. osaa tervehtiä silloin, kun näkee tämän ulkoiluttamassa koiraansa, jonka S. kyllä tuntee. Ihmiskasvot sen sijaan merkitsevät S:lle vain silmien, nenän ja suun yhdistelmää, joka on hänen näkökulmastaan kaikilla samanlainen.

S. on Oliver Sacks itse.

Absurdia / Oliver Sacksin kotialbumi

Sukujuuriltaan liettuan- ja venäjänjuutalainen Oliver Sacks vietti *bar mitsva*-juhlaansa 13-vuotiaana vuonna 1946.

Rakkaus kemiaan suojeli sodan kauhuilta

Oliver Sacks kuvaa nuoruusvuosiaan Englannissa hiljattain suomennetussa muistelmateoksessaan *Volframien hehku. Muistoja kemiallisesta lapsuudestaan*. Suku oli täynnä tiedemiehiä ja keksijöitä, ja myös Oliver toisti kotilaboratoriossaan suurten kemistien kokeita – välillä arveluttavin seurauksin.

Mahdollisuus paeta sodan kauhuja ja sodanjälkeisen ajan ankeutta tieteen maailmaan suojeli kasvavan pojan mieltä. **Oliver Sacksille** luonnontiede edusti harmoniaa ja kauneutta, joita hän janoi kurjuuden ja ahdistuksen vastapainoksi.

Oliverin lääkärivanhemmat kannustivat poikaansa ihmettelemään elämän ilmiöitä. He eivät väsyneet vastaamaan tämän kysymyksiin, olipa kyse metalleista, kasveista tai kosmoksesta. Tiedonjanoinen poika saattoi kääntyä myös luonnontieteiden parissa työskennelleiden enojensa ja tätiensä puoleen.

Erityisesti **Dave**-enon hehkulamp-putehdas laboratorioineen oli mieluista paikka. Eno rakasti volframien tiheyttä, kuumuudenkestoa ja suurta kemiallista vakautta, ja hänen mielestään volframien syvä helähdys oli ”maailman kaunein ääni”.

Kemian sankarit

”Volframien-enon” suuri sankari oli **Carl Wilhelm Scheele**. Pienen ruotsalaiskaupungin apteekkari teki tutkimuksiaan ilman apurahoja, palkkaa tai yliopistolista opetusvirkaa. Oliverille tutkijasta tuli yksi tieteen romantiikan ruumiillistumista.

Enon myötä Oliverkin innostui lukemaan kemian historiaa, sillä hän halusi kulkea entisaikojen tutkijoiden jalanjäljissä. Hänen sankareihinsa kuului myös modernin kemian isä **Antoine Lavoisier**, valistusajan kasvatti ja hapen löytäjä. Nuoren amatöörikemistin kolmas esikuva oli **Humphry Davy**, runoilija ja itseoppinut kemisti.

Potilaidensa taudeilla ratsastamisesta soimattu neurologi avasi myös oman taupauskertomuksensa tuoreimmassa, viime vuonna suomennetussa teoksessaan *Kirjailija joka kadotti kirjaimet*.

Lempeän humoristiseen tapaansa Sacks kuvaa, kuinka hississä usein nostaa hattuaan kookkaalle harmaapartaiselle miehelle vain huomatakseen, että on sanonut päivää omalle peilikuvalleen.

Oliver sai perustaa oman kotilaboratorionsa huoneeseen, joka sijaitsi ison talon takaosassa ja josta oli ovi puutarhaan. Uloskäynti osoittautui tarpeelliseksi, sillä kokeiden savuavat, räjähtelevät ja haisevat lopputulokset oli helpointa heittää ulos ovesta nurmikolle.

Kerran kuussa Oliver matkusti ostamaan taskurahoillaan erilaisia kemiallisia aineita pienestä kauppapuodista Lontoon ulkopuolella. Tuohon aikaan myös vaarallisia kemikaaleja myytiin koulu-
pojillekin.

Kemian harrastaminen kotioloissa ei ollut mitenkään tavatonta. **J. J. Griffin** oli jopa kirjoittanut innokkaille koululaisille kirjan *Kemiallisia huvituksia*. Monet kirjan kokeet tuntuvat tänä päivänä liian vaarallisilta ilman ohjausta kotioloissa suoritettaviksi.

Järjestelmän kauneus

Yksi Oliverin elämän kiintopisteistä oli Lontoon luonnontieteellinen museo. Koulu ei opettanut hänelle mitään olennaista luonnontieteestä, vaan hänen innostuksensa päinvastoin sammui koulun kursseilla. Oliverin tapa oppia oli museoiden tutkiminen, kirjojen omaehtoinen lukeminen, laboratoriokokeiden tekeminen ja vuorovaikutus tutkijaenon kanssa.

Mullistava löytö oli museon seinälle rakennettu malli **Mendelejevin** jaksollisesta järjestelmästä. Yhtäkkiä Oliver hahmotti alkuaineiden paikat kokonaisuuden osana ja ymmärsi niiden luokitteluperusteet. Järjestelmästä tuli kuin maantieteel-

Paljastuksellaan Sacks on antanut uudet, arvovaltaiset kasvot oireyhtymälle, jonka olemassaoloa kaikki lääkärit eivät vielä edes tunnusta. Sacks kertoo, että kasvosokeudesta kärsivät myös hänen veljensä ja äitinsä, mikä viittaa taudin perinnölliseen luonteeseen.

Synnynnäinen prosopagnosia vaivaa hänen mukaansa paria prosenttia ihmisistä. Heihin kuuluu myös Ruotsin kruu-

Absurdia/Oliver Sacksin kotilaboriumi

Oliver Sacksin äidillä oli peräti 17 sisarusta ja isäkin tuli suurperheestä, joten pojalla riitti tätejä, setiä, enoja ja serkkuja. Rakkaimpia sukulaisia olivat Volframien-eno eli Dave (vas.) ja ”fysiikkaeno” Abe.

linen paikka, jossa poika vaelsi alueelta toiselle lumoutuneena sen järjestyksestä ja kauneudesta. Myös **Niels Bohrin** atomimalli oli Oliverille todellinen ihme.

Oliver Sacksin rakkaus kemiaan ei ole koskaan kuollut, vaikkei siitä elämäntahtia hänelle tullutkaan. Vuonna 1997 Sacks sai ystävältään **Roald Hoffmannilta** kirjeen, joka sisälsi julisteen jaksollisesta järjestelmästä ja metallinpalasen. Kun se putosi lattialle, Sacks kuuli taas volframien helähdysten. Alkoi tuhansien sivujen mittainen kirjallinen matka lapsuuden muistoihin.

Arja Hakulinen

Kirjoittaja on Oliver Sacksin muistelmateoksen suomentaja. arja.hakulinen@absurdia.fi

nunprinsessa **Victoria**, joka muutama vuosi sitten kertoi, ettei kykene tunnistamaan ihmisiä kasvoista vaan turvaa muihin keinoihin ja avustajiinsa.

Syöpä vei pari vuotta sitten Oliver Sacksilta näön toisesta silmästä. Sekään ei ole hiljentänyt pian kahdeksankymppisen professorin tahtia, vaan ahkeran kirjoittajan kuulumisia voi lukea hänen blogistaan entiseen tapaan. □